

Bevaringsstrategi for næringers og industriers kulturmiljø

Høringsuttaalelse fra Arendal kommune

Dato: 28.5. 2025

Bakgrunn

Riksantikvaren har fått i oppdrag fra Regjeringen å utarbeide bevaringsstrategier, for å fornye og samordne offentlige virkemidler. Bevaringsstrategier er et av hovedgrepene for kulturmiljøfeltet i Meld. St. 16 (2019–2020) *Nye mål i kulturmiljøpolitikken – Engasjement, bærekraft og mangfold*.

Bevaringsstrategiene skal tilrettelegge for at kulturminner, kulturmiljøer og landskap blir bevart og brukt som en ressurs i samfunnsutviklingen.

Bevaringsstrategien skal bidra til bærekraftig utvikling knyttet til næringer og industriers kulturmiljø. Strategien er foreslått med deltemaer og prioriterte områder som er valgt ut fordi det knyttet seg særskilte utfordringer og muligheter til områdene:

Deltema 1: Industrien som bygde landet

Deltema 2: Våre mangfoldige næringer

Deltema 3: Industriens logistikk

Riksantikvaren ber om innspill til utfordringsbildet, avgrensning av strategien og deltemaene.

Innspill fra Arendal kommune

Arendal kommune takker først og fremst for invitasjonen til å komme med innspill til bevaringsstrategien. Alle kulturminner og kulturmiljø ligger i en kommune og kommunene er i høyeste grad berørt.

Arendal kommune har også uttalt seg om bevaringsstrategiene for kystens kulturmiljø og landbrukets kulturmiljø. Et vesentlig innspill gikk da på at det var vanskelig å få tak i hva som var målet med strategiene, og hvilke forventninger Riksantikvaren har til kommunene.

Det er positivt at det kommer en strategi for slike kulturmiljøer, som viser en nasjonal retning for arbeidet med kulturmiljøer som kommunene kan etterstrebe/ se hen til i arealplanlegging og kulturutøvelse. Planavdelingen og kulturnettverket har sammen sett på forslaget, og har følgende innspill:

Siden strategien er ment å favne hele landet, med ulike naturressurser som igjennom tidene har blitt foredlet på stedet, er det en viss forståelse for at strategien er generell og teoretisk. Språkbruk og oppsett er likevel i overkant teoretisk og diffus, noe som kan bidra til å skape avstand til lokalpolitikere i kommunene. Det kan virke som om dokumentet er ment for Riksantikvarens interne bruk.

Det er positivt at det er gitt en historisk gjennomgang av nærings- og industrihistorie, slik at hver av høringspartene kan relatere strategien til noe konkret og kjent i sitt område.

Avgrensningen

Avgrensningen med de temaer som er nevnt virker hensiktsmessig, og sammen med de andre bevaringsstrategiene utgjør det en helhet som er ganske dekkende for ulike deler av vår kulturhistorie i hele landet.

Arendal er grunnlagt på tømmerhandel ved utløpet av Nidelva. Etter hvert ble det også etablert sagbruk langs alle vassdrag, og en båtbyggertradisjon som var viktig for bøndene vinterstid. Dette er godt dokumentert i skriftlige kilder, blant annet i trebindsverket om Arendal by- og regionhistorie som kom ut til byens 300-års jubileum i 2023.

Langs alle elver og bekker ble trevirke videreforedlet. I Arendal kommune er det mange kulturminner langs vassdrag knyttet til kraftproduksjon for tilvirking av ulike produkter.

Ellers er det meste av industrien knyttet til verftsindustri, båtbygging og plastbåtproduksjon.

- Den foreslåtte strategien beskriver avgrensningen på en grei måte, og beskriver også hva slags næring som omfattes av denne strategien.

Kommentarer til deltemaene

Deltema 1: Industrien som bygde landet

Det er en utfordring for planmyndigheten i Arendal kommune at sjønære områder med maritim virksomhet, som har vært viktig og avgjørende for samfunnsutviklingen har forsvunnet.

Store og små maritime næringsvirksomheter i Arendal er lagt ned, og flere gjort om til boliger de siste årene.

Verftshaller og industrianlegg er som regel ikke hensiktsmessig å beholde eller gjenbruke i boligsammenheng, så bygningene blir ikke transformert, bare bruken av området.

Bevaring av deler av anlegg eller konstruksjoner er utfordrende av ulike grunner. Blant annet må ny bebyggelse ligge høyere over havet enn tidligere bebyggelse på grunn av flomfare og havnivåstigning.

Et godt eksempel på industriens kulturmiljø er Eydehavn, der Sam Eyde etablerte aluminiumverket Nitriden og silisiumkarbidverket Arendal Smelteverk i 1913. Det gamle stedet Staksnes ble omdøpt til Eydehavn, som raskt ble et levende tettsted, sterkt preget av arbeiderbevegelsen. Arendal kommune har overtatt karakteristiske arbeiderboliger for bevaring. Eydehavn hadde alle sentrale funksjoner et tettsted måtte trenge- til og med en fødeklinikk. Selve industribygningene er det imidlertid ikke mye igjen av. Arendal havn har sterke interesser i havna i dag, sammen med Morrow- batterifabrikk som trenger store arealer til utbygging, veianlegg og havnevirksomhet. Disse næringsinteressene gjør at bevaringsinteresser har måttet vike på grunn av politiske prioriteringer.

Når industrien blir lagt ned, stagnerer befolkningsøkningen, og det er ikke lenger grunnlag for handel eller skole. Denne innfallsvinkelen er ikke nevnt i strategien, men mer søkelys på kulturverdien i slike områder, kan bidra til å snu utviklingen på sikt. Det kan også hende at kulturarven kan brukes for å bygge opp et fellesskap på nytt, som en ressurs som kan gjenskape noe av tilhørigheten rundt næringsveien som en gang bygde stedet.

- Dersom strategien også beskriver slike utenforliggende utfordringer, kan det bli enklere å få gjennomslag for å bevare deler av slike anlegg.

Deltema 2: Våre mangfoldige næringer

I byens sentrum har vi ordinære bygårder i kvadratur som ble bygd etter at murtvengen ble innført etter den siste store bybrannen i 1868. Her har det vært ulik virksomhet i bakgårdene, som er nevnt i strategien som mangesysleri og mindre virksomheter som springer ut av nød og nytte, oppfinnsomhet og skaperkraft. Slik virksomhet ble drevet fra kjeller og bakgårder, stort sett uten spesielt tilpassede lokaler.

Hele sentrum er i dag hensynssone kulturmiljø, eller er regulert til antikvarisk spesialområde. Store deler er også registret i Riksantikvarens oversikt over kulturmiljø og landskap av nasjonal interesse (tidligere NB!- registeret og KULA- registeret).

- En strategi om dette tema kan hjelpe kommunen til å få mer kunnskap om denne næringsveien.
- Strategien kan eventuelt brukes i forhold til ulike arrangementer for å vise hvordan byen har vært i ulike tidsperioder.

Deltema 3: Industriens logistikk

Bevegelige kulturminner og infrastruktur knyttet til næringers eller industriers kulturmiljø er et nytt og spennende tema, som nå kan komme bedre frem i lyset. Engasjement knyttet til dette tema faller naturlig på interessegrupper.

I våre nedlagte industriområder langs sjøen har vi hatt skinner for heisekraner, ferjer spesielt for frakt av ansatte og ikke minst bedrifter for sjøsetting av skip. Slik infrastruktur har planavdelingen oppfordret til å bevare i flere tilfeller, men av ulike grunner er det bare til dels gjennomført.

- Med en strategi rettet mot temaet kan det bli enklere å få på bordet kunnskap om bevegelige kulturminner knyttet til industrien, og oppfordre til bevaring som kilde til opplevelse knyttet til identitet og særpreg i et evt. nytt byggeprosjekt, eller en transformasjon.

Medvirkning

Riksantikvaren opplyser at det har vært gjennomført en innspillsrunde og en høring av berørte aktører. Så vidt Arendal kommune forstår er det bare myndigheter, foreninger og andre som allerede har kulturminner og -miljø som fag- eller interessefelt som har deltatt. Det er først nå i den formelle høringsrunden at kommunene ved sine folkevalgte får mulighet til å uttale seg. Forslaget er altså kun kulturmiljøfaglig forankret, ikke politisk.

Kommunen vil bemerke dette som en svakhet med det utarbeidede forslaget. Resultatet kan være at strategien ikke blir forankret i kommunene, og kan oppfattes som et forsøk fra overordna myndighet til å styre kommunenes egen kulturvernpolitikk.

Frivillige organisasjoner er nevnt som aktør. I Arendal kommune er historielag og fortidsminneforeningen viktige høringsparter i plansaker, der vern er et tema. De kan ofte bidra med viktig informasjon, som kan være avgjørende å få frem til beslutningstakerne i bevaringssaker. Slike frivillige organisasjoner er viktige aktører når det gjelder formidling.

- Betydningen av frivilligheten bør løftes ennå tydeligere frem.

Oppsummering

Arendal kommune mener det er positivt at næringers og industriers kulturmiljø får oppmerksomhet fra Riksantikvaren. Det er nyttig for kommunene med en nasjonal retning for arbeidet med kulturmiljøer i arealplanlegging og kulturutøvelse.

Kommunen vil likevel bemerke at det er en svakhet med det utarbeidede forslaget at bare myndigheter, foreninger og andre som allerede har kulturminner og -miljø som fag- eller interessefelt er tatt med på råd.

Strategien bør beskrive de samfunnsmessige utfordringene med lokalsamfunn som mister sitt livsgrunnlag fordi store bedrifter legges ned noe bedre. Da kan det bli enklere å få

gjennomslag for å bevare deler av slike anlegg og å oppfordre til transformasjon istedenfor rivning.

En strategi om mangesysleri og småbedrifter i byer kan hjelpe kommunen til å få mer kunnskap om denne næringsveien, men nytten når det gjelder å bevare bygningene er lav. Strategien kan eventuelt brukes i forhold til ulike arrangementer for å vise hvordan byens næringsliv har vært i ulike tidsperioder.

Med en strategi rettet mot temaet bevegelige kulturminner og infrastruktur i industrien kan det bli enklere å få frem kunnskap om slike kulturminner, og oppfordre til bevaring som kilde til opplevelse knyttet til identitet og særpreg i et evt. nytt byggeprosjekt, eller en transformasjon.

Arendal, 28. mai 2025